

Приложение к образовательной программе
основного общего образования

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Бурятский язык
учебный предмет

9

класс

Норбоева О.Т.

учитель

высшая, 29

категория, стаж

2015 – 2016 учебный год

Гаршаг

1. Тайлбари бэшэг
2. Нуралсалай сэдэбүүдэй түсэб
3. Сэдэбүүдэй гаршаг
4. Нурагшадай мэдэсэ шадабариин эрилтэнүүд
5. Нуралсалай методическа хэрэгсэлнүүд
6. Хэрэглэгдэхэ литература
7. Хабсаргалта

1. Тайлбари бэшэг

Тус хүдэлмэри хадаа 1312 дугаар 2004 оной мартын 9 Россиин Федерациин Хуралсалай министерствын тогтоолнууд, 889 дугаар 2010 оной августын 30 хубилагдахан Хуралсалай министерствын тогтоолнууд, 1089 дугаар 2004 оной мартын 5-най Хуралсалай министерствын захиралта дээрэ үндэхэлжэ зохоогдоһон, туршалгын программа баримталан, 9-дэхи класста ажалай программа зохоогдобо.

Россиин эрдэм хуралсалда шэнэ шэглэлнүүдэй нэбтэрэн орожо, бээлүүлэгдэжэ байгаа мүнөө сагта Байгалай регионой хуралсалай эмхинүүдтэ буряад хэлэ бэшэг шудалалгада гүнзэги анхарал хандуулагдана.

1992 оной июниин 10-да баталагдахан «Буряад Республикын арадуудай хэлэнүүд тухай» Хуулийн ёһоор буряад хэлэнэй гүрэнэй хэлэнүүдэй нэгэн болоод байхадань, тус хэлэндэ олонийтын, арад зоной, залуушуулай, хурагшадай хандалга нилээд гүнзэги рнэ.

Гол шухала зорилгонууд:

- ургажа ябаа залуу үетэндэ эрдэм болбосоролой үндэхэ хууриие гүнзэги гөөр ба бата бэхээр үгэхэ;
- хурагшадые Буряад Республикын гүрэнэй аман ба бэшэгэй хэлэтэй болгохо;
- ниитын болон ажахын хэрэгтэ түрэлхи хэлээ хэрэглүүлжэ хургаха;
- арадайнгаа түүхэ, аман зохоолойнь баялиг, ёһо заншал, соел болбосорол – эдэ бүгэдэндэ түшэглэн, тэдэниие хургажа, хүгжөөжэ, хүмүүжүүлжэ, буряад үндэхэ яһатанай гүнзэги мэдэрэл бүридхүүлхэ.

Тус зорилгонуудһаа дулдыдан, буряад хэлэ үзэжэ байхан хурагшадта эрдэмэй-лингвистическэ мэдээнүүдые, ойлгосонуудые, грамматикын дүримүүдые дүүрэнээр шудалан үзүүлхэ шухала.

9 класста туд программа бээлүүлэгдэхэдээ, хуралсалай номууд ба дидактическа материалнууд, таблицанууд болон буряад хэлэнэй диск дээрэ үндэхэлжэ зохоогдобо.

Хуралсалай ябадал иимэнүүд технологи болон методико дээрэ эмхигхэгдэнэ: түлэблэлэй, блогой, шэнжэлүүлжэ ойлгуулха, зохоохы, бэдэрэлгын онол аргууд. Заалгын ба шэнжэлэн үзэлгын замуудые тодордуулдаг, багшалхы эрдэм ухааниие буряад хэлэ зааха методико гэдэг. Методико хадаа хэлэ шудалгы тодордуулна, мэдэсыень элирүүлнэ, раздел бүхэниие ямар класста хэды шэнээн гүнзэги гөөр ба үргэнөөр үзэхэ ёһотой гэжэ шэнжэлнэ, багша ямар арга боломжонуудые хэрэглэхэб, заалгая хайшан гэжэ хайжаруулхаб гэжэ тодордуулна. Методико дидактикатай тон нягта холбоотой. Хүмүүжүүлгын, эрдэмэй болон хуралсалай ёһо анхаралдаа абадаг дидактикын юрэнхы үзэлнүүд методикын үндэхэ хууринь болоно гэшэ. Методико хүмүүжүүлгын, эрдэмэй болон хуралсалай үедэ хүнэй ханаан сэдхэлэй хүгжэлтэ (психикэ) шудалдаг, багшалхы ухаан сэдхэлтэй, тэрэнэй психологическа үндэхэ хуури шэнжэлдэг психологитой тон нягта холбоотой. Ёһо журам эбдэдэггүй хүмүүжүүлгын асуудалнуудые хараадаа абажа, буряад хэлэнэй методико этикетэй, эстетикэтэй харилсаатай байдаг. Тэрээнхээ гадна буряад хэлэнэй методико ондоо дүтэрхы хуралсалай предметүүдтэй нягта холбоотой: буряад литература, ород хэлэн ба литература, түүхэ, хүгжэм, дүршэлэн харуулдаг искусствотой. Буряад хэлэнэй методико хургуулийн багшанарай дүй дүршэл шэнжэлдэг, онсодходог ба тэрээн дээрэ үндэхэлдэг.

Буряад хэлэнэй методикын гол түлэб үзэлнүүд (основные принципы) иимэнүүд байна: научна шанар, түүхэ баримталга.

Хургалгын үедэ хэрэглэгдэдэг үзэгдэлнүүд иимэ:

- ажабайдалтай холбоо

Гуриимтай ба зориһон хуралсал: ойлгосо, харуулан ойлгосо, хуралсалай ба хүмүүжүүлгын холбоо

Хургалгын үеын шухала хубинууд хадаа хуралсалай зорилго, предмет, багша, хурагша.

Хурагшадтай мэдэсэ, шадал, дадалыень шалгаха янзанууд: шалгалтын упражненинүүд, бэшэмэл харюунууд, тестнүүд, диктантнууд, шалгалтын холимог хүдэлмэри, аман шалгалта, хөөрэлдөөн, хурагшадтай уридшалан хүдэлэлгэ, хүсэд шийдхэгдээгүй асуудалнуудые шэнжэлүүлэн тайлбарилга, сахим хураха номоор даабаринуудые дүүргэлгэ.

Бээлүүлхэ болзор ба шата – 2015/2016 хуралсалай жэл, 9 класс

2. Нуралсалай сэдбүүдэй түсэб

№	Темэнүүд	Үгтэһэн саг	теори	практика	шалгалта
1	8-дахи класста үзэһэнөө дабталга	6		5	1
2	Хэлэн тухай шухала мэдээн	1		1	
3	Орёо мэдүүлэл	4	1	2	1
4	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл	6	2	3	1
5	Дахалдаһан орёо мэдүүлэл	12	5	6	1
6	Холболтогүй орёо мэдүүлэл	5	2	2	1
7	Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ. Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэл.	5	2	2	1
8	Холилдоһон орёо мэдүүлэл	4	1	2	1
9	Үгүүлэл	4	1	2	1
10	Хэлэлгын стильнүүд	6	2	3	1
11	Текст ба тэрэнэй байгуулга	6	2	3	1
12	Дабталга	4	1	2	1
13	Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ	5	1	3	1
	Хамта	68	20	36	12

3. Сэдбүүдэй гаршаг

- 5-8 классуудта үзэһэнөө дабталга: фонетикэ, морфологи, тэдэнэй шүүлбэри
- Синтаксис: холбуулал ба тэрэнэй бүридэлдэ ороһон үгэнүүдэй харилсаан. Холбуулалай илгарал: тогтомол ба сүлөө холбуулалнууд. Холбоо үгэнүүд, тэдэнэй илгарал. Холбоо үгэнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ хуралга.
- Орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо
- Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл
- Дахалдаһан орёо мэдүүлэл
- Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл
- Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл
- Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл
- Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл
- Холболтогүй орёо мэдүүлэл
- Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ
- Холилдоһон орёо мэдүүлэл
- Үгүүлэл
- Хэлэлгын стильнүүд
- Текст ба тэрэнэй байгуулга
- Дабталга
- Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ

4. Нурагшад мэдэсэ, шадабарид табигдаха гол эрилтэнүүд

Нурагшад 9-дэхи класс дүүргэхэдээ, нимэнүүд шадабаритай болон дадалтай болохо ёһотой:

- нэрэ болон холбуулалнуудай гол ба дулдыданги үгэнүүдые гаргадаг хэлэлгын хубинуудые зүбөөр олохо;
- сүлөө ба тогтомол холбуулалнуудые илгаруулха;
- мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй холбоо (тааралдал, шадарлал, хүтэлбэри) зүб илгах;
- нэгэ ба хоер бүридэлтэ мэдүүлэлнүүдые илгаруулжа шадаха;
- нэгэ түрэл гэшүүдтэй, хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, тусгаарлагдаһан гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зохоожо шадаха;
- 5-7 –дохи классуудта үзэһэн бэшэгэй дүримүүдые, 7-8 дахи классуудта үзэһэн сэглэлтын тэмдгүүдые дахуулалтай, сэхэ хэлэлгэтэй, нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдые болон бусад хэрэгтэй дүримүүдые зүбөөр хэрэглэхэ;
- синтаксис шудалан үзэхэдөө, нурагшад үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэл, мэдүүлэл доторхи үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшүүд, мэдүүлэлэй тусгаарлагдаһан гэшүүд, причастна ба деепричастна дахуулалтай мэдүүлэлнүүд, юрын ба орёо мэдүүлэлнүүдэй гол янзанууд тухай мэдэсэ, хэрэглэхэ шадабари бата бэхээр ойлгожо абаха ёһотой.

5. Нурагшад мэдэсэ, шадабарид табигдаха гол эрилтэнүүд

1. В.Д. Патаева, О.-Х. Нанзанова «Буряад хэлэн», 9 класс, Улаан-Үдэ, 2012
2. А.Б.Санжаева «Буряад хэлэнэй грамматикаар таблицанууд», 2010
3. А.Б.Санжаева «Буряад хэлээр лабораторна-практическа хүдэлмэринүүд», 2000
4. «Буряад хэлэн» сахим нурагша бэшэг, 2006, 2010
5. С.Г.Будаин «Буряад хэлээр тестнүүд», 2006
6. Буряад нургуулин программанууд «Буряад хэлэн» 5-9 классуд, 2008
7. Б.-Д. Батоев «Методическа заабаринууд» Буряад хэлэн 5-9 классууд, «Бэлиг», 2005
8. Д.Н.Доржиев «Мүнөөнэй буряад хэлэн». Синтаксис, Улаан-Үдэ, 2005
9. О.Б. Бадмаева «Мүнөө үеын хэшээл», 2011

6. Хэрэглэгдэхэ литература

1. В.Д. Патаева, О.-Х.Н. Нанзанова «Буряад хэлэн», 9 класс, Улаан-Үдэ, 2012
2. А.Б.Санжаева «Буряад хэлэнэй грамматикаар таблицанууд», 2010
3. А.Б.Санжаева «Буряад хэлээр лабораторна-практическа хүдэлмэринүүд», 2000
4. «Буряад хэлэн» сахим нурагша бэшэг, 2006, 2010
5. С.Г.Будаин «Буряад хэлээр тестнүүд», 2006
6. Д.Н.Доржиев «Мүнөөнэй буряад хэлэн». Синтаксис, Улаан-Үдэ, 2005
7. К.Д. Черемисов «Буряад-орон толи»
8. Ш.Р. Цыденжапов «Бурятско-русский фразеологический словарь», Улаан-Үдэ, 1992
9. Н.Б. Будаев «Адилрхуу удхатай үгэнүүдэй толи»

Нуралсалай сэдэбүүдэй календарна түсэб

№	Үзэхэ хубинууд болон сэдэбүүд	Үгтэһэн саг	Тэрэнэй тоодо			Нураг шадай өөһэ дөө хэхэ хүдэлмэ ридэ багсаам жалжа үгтэһэн саг	Үнгэр гэгдэхэ үдэр
			хэшээл нүүд	Практическа ажал нууд	шалгалтын ажал нууд		
	Урда классуудта үзэһэнөө дабталга	6					
1	Фонетикэ	2	1	1			02.09 - 03.09
2	Морфологи	4	1	1	1	1	07.09-17.09
	Синтаксис	36					
1	Хэлэн тухай шухала мэдээн	1					21.09
2	Орёо мэдүүлэл	4	1	2	1		24.09-05.10
3	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл	3	1	2			08.10-15.10
4	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд	3	1	1	1		19.10-26.10
5	Дахалдаһан орёо мэдүүлэл	1	1				29.10
6	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	3	1	2			09.11-16.11
7	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлэй янзанууд						
8	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд						
9	Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	10	2	3	1	4 (2)	25.11-2.12
10	Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд	5	2	3	1	3 (2)	7.12-25.01
11	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	3	1	2			1.02-5.02
12	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлэй илгарал						
13	Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	10	2	4	1	3	8.02-10.03
14	Холболтогүй орёо мэдүүлэл	3	4	6	2	3	12.03
15	Холболтогүй орёо мэдүүлэлнүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүд						17.03-19.03
16	Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ	5					02.04-16.04
17	Сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга						
18	Холилдоһон орёо мэдүүлэл	3					22.04-28.04
19	Үгүүлэл ба тэрэнэй илгарал	5					30.04-

							05.05
20	Хэлэлгын стилийнүүд	3					07.05- 14.05
21	Текст ба тэрэнэй байгуулга	3					19.05- 21.05
22	Жэл соо үзэһэнөө дабталга	3					24.05- 25.05
23	Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ					10	
	Хамта	68	19	26	8	15	